

В енергетичному полі компаративістики: український роман і світовий контекст: монографія / Н.В.Зайдлер, Т.М. Шарова... А.Є. Адамович. – Мелітополь: Видавничий будинок Мелітопольської міської друкарні, 2014. – С. 133-146.

Адамович А.Є.,
кандидат філологічних наук

ЖАНРОВО-СТИЛЬОВІ ВЛАСТИВОСТІ ТРИЛОГІЇ ТА РОМАНУ-ЕПОПЕЇ (ЗА ТВОРАМИ М. СТЕЛЬМАХА І М. ШОЛОХОВА)

Однією з найважливіших проблем літературознавства можна вважати вивчення взаємозв'язків і взаємодії національних літератур. При аналізі творів світового літературного процесу велика увага приділяється порівняльно-історичному методу, що передбачає діахронічний аналіз художньої спадщини письменників. Отже, за мету береться виявлення специфіки досліджуваного явища на основі подібності й відмінності шляхом зіставлення однорідних або близьких за своїм характером чинників в національних літературах на певному історичному етапі. Типологічні збіги і відмінності, що виникають незалежно від літературних впливів, наслідувань і запозичень, як у виражально-зображувальних засобах, так і в художній системі митців у цілому, свідчать у своїй сутності про загальні закономірності світового літературного процесу. Порівняння виступає тут засобом аналізу динаміки як окремої національної літератури, так і відтворення світових літературних традицій взагалі. Повнота і частота типологічних засобів є найважливішим показником ефекту дії паралелей і розбіжностей у вивченні літературного процесу.

Наприкінці ХХ століття значно підвищився науковий інтерес до художньо-естетичного осмислення роману з позицій історизму і психологізму, менталітету, про що свідчать численні праці вчених різних галузей – філософів, культурологів, літературознавців, фольклористів тощо: Д. Наливайка, В. Піскунова, І. Семенчука, О. Бабишкіна, О. Килимника, В. Загороднюка та ін.

Бажано також вказати, що реалізм ХХ століття підвів до опрацювання роману-епопеї та умовних трилогій. Увага зупиняється на прояву законів історії, що виходять з типовості подій і сукупності різноманітних вчинків людей, світосприйняття через народний світогляд. Так, творчість М. Шолохова і М. Стельмаха неодноразово вивчалася монологічно в працях М. Домницького, Л. Колодного, І. Семенчука, Л. Якименка, М. Глушкова, В. Петеліна та ін. На сьогодні достатньо глибоко розглянуто проблематику, систему образів, основні принципи зображення історичної дійсності, висвітлено історію створення романів, є роботи з аналізу майстерності М. Шолохова і М. Стельмаха.

Актуальність же дослідження визначається необхідністю аналізу взаємозв'язків та взаємодії національних літератур на рівні вивчення художньої спадщини митців з точки зору сучасності. Українську літературну спадщину глибше можна досягнути у зіставленні з зарубіжною, і навпаки – остання пізнається тільки за умов досконалого аналізу рідної, оскільки творчість

кожного письменника тісно пов'язана як з національним, так і світовим літературним процесом. За такого підходу творча спадщина М. Шолохова і М. Стельмаха є показовою і становить широкий простір для багатоаспектного дослідження, чому сприяє своєрідна близькість: загальнолюдський підтекст, схожі тенденції історичного розвитку, наявність “вічних” образів, висока майстерність творів і яскрава національна специфіка художніх систем письменників.

Об'єктом дослідження стали художні твори – роман-епоса “Тихий Дон” М. Шолохова та умовна трилогія “Хліб і сіль”, “Кров людська – не водиця” та “Велика рідня” М. Стельмаха в їх контактологічних і типологічних зв'язках, що вказують на своєрідність творчої спадщини обох митців зокрема й національних літератур взагалі.

Предметом дослідження обрано своєрідність взаємозв'язку романістики М. Шолохова і М. Стельмаха, зокрема жанроутворюючих факторів.

Мета дослідження полягає в компаративному вивченні жанрово-стильової специфіки прози письменників та визначенні своєрідності і новаторства романів М. Стельмаха.

М. Шолохов і М. Стельмах – яскраві представники реалістичного напрямку в світовій літературі. І сьогодні інтерес літературознавців викликає їх авторське мислення, філософська концепція буття, поетика, проблематика творів, а також вплив на творчість молодшого покоління. З огляду на нашу тему цікавими є роботи С. Кучерявенко [4], Т. Різниченко [8], присвячені компаративному прочитанню взаємозв'язків російської та української літератур. У них досліджуються літературні зближення у зв'язку з проблемою національного та інтернаціонального, типології та специфіки буття, розглядаються способи характеротворення у творчості обох митців.

Докладно проаналізовано у типологічному аспекті творчість М. Шолохова і М. Булгакова, М. Шолохова і Л. Толстого (П. Бекедін, Л. Єршов, П. Палієвський). Стисло розглянуто художню спадщину М. Шолохова у літературно-критичних розвідках українських дослідників, присвячених темі “Шолохов і українська література” (Л. Александрова, І. Крук, І. Семенчук, П. Хропко) [12].

Заслуговує на увагу і збірник “Наукові праці Кам'янець-Подільського державного педагогічного університету: філологічні науки” (2002). У статті А. Подмазко [7] вдало робиться порівняльний аналіз творчості М. Стельмаха з художньою спадщиною видатних майстрів української літератури: І. Франка, У. Самчука.

Аналіз жанрової специфіки романів “Тихий Дон” М. Шолохова і “Кров людська – не водиця”, “Хліб і сіль”, “Велика рідня” М. Стельмаха проявляється, зокрема, у відтворенні взаємозв'язку окремих розділів, функцій авторських відступів, своєрідності повістування. Такий підхід закономірний, оскільки художню структуру романів М. Шолохова і М. Стельмаха необхідно вивчати поліаспектно: “...розглядаючи спосіб формування, організації твору як естетичного цілого, характеризуємо його жанр; художнє втілення конфлікту, взяте в аспекті виражально-зображальних засобів, вводить нас у таємницю

стилю. Отже, саме в структурі художнього твору проявляються взаємозв'язки творчого методу, жанру і стилю” [3, с. 220]

Роман-епопея – “епічний жанр, який структурує в собі ознаки роману та епопеї і містить настанову на всеохоплююче осмислення життя в його історичному розвитку” [5, с. 495]. Трилогія ж, у свою чергу – сукупність трьох творів мистецтва, об'єднаних сюжетом або спільною ідеєю. Потрібно зазначити, що поряд з епічною повнотою відтворення подій у зв'язку з розширенням його за межі окремого роману епічна трилогія не надає чітко оформленої єдності. “Звичайно, у кожному конкретному зразку ... доза романного та епопейного, а також ступінь структурної напруги між ними різні, що у кінцевому рахунку пов'язано із змістом авторського задуму, але саме їх єдність як єдність протилежностей зумовлює художню цілісність...” [5, с. 496].

Одною з жанроутворюючих фігур роману-епопеї та роману-трилогії з охопленням історичного досвіду особистості є антитеза, що становить головний внутрішній принцип структури творів для композиції досліджуваних романів з їх глибокою життєвістю положень та взаємозв'язків. Так, у “Тихому Доні” показ формування характеру героїв роману відбувається через призму зображення сцен мирного життя і воєнних подій. У свою чергу і головні, і другорядні персонажі постійно знаходяться у конфлікті з особистими душевними переживаннями, що відображають їх моральний розвиток (Григорій – Наталія, Дуняша – Михайло). А, отже, сцени, що знайшли відображення у романі М. Шолохова, композиційно переплітаються між собою, утворюючи своєрідне протиставлення під час розвитку подій.

Принцип контрасту визначає послідовність та ідейний зв'язок окремих розділів і в романах М. Стельмаха. Сцени родинного життя перегукуються з таємними змовами, жорстокістю боротьби. Таке чергування розділів є специфічною рисою архітекtonіки роману “Хліб і сіль”, а також допомагає простежити їх ставлення до людей, життя, а також філософське осмислення складності буття багатьма героями (допомагає уявити не тільки невеликий за обсягом проміжок часу, у якому відтворюються події напередодні і під час революції 1905-1907 років, а й столітній духовний розвиток людей).

Ідейний задум роману “Кров людська – не водиця” М. Стельмаха композиційно також виражається ущільнено – як у просторі, так і в часовому проміжку, що впливає на послідовність розвитку подій. Автор спеціально обмежує оповідь кількома днями. Митець намагається не описувати події в хронологічному порядку, а відтворити вирішальні ситуації в житті людей. Тому часто спостерігається асоціативний зв'язок епізодів. Таке уявлення виникає то через відтворення роздумів персонажів, то роздумів оповідача, то за логікою авторського повісткування.

На перший погляд, частини “Тихого Дону” ніби не пов'язані між собою. Послідовність розділів другої і третьої книг зумовлена принципом спіральної побудови твору: герої опиняються у майже аналогічних ситуаціях, щоб осмислити їх і прийняти нові рішення. Кожний розділ четвертого тому є одним з фінальних розв'язань долі героя: саме тут відбуваються значні зміни в роздумах, діях, відчуттях. С. Семенова пише, що “...передаючи навколишній

природний світ чи світ людей, письменник – напруженою концентрацією уваги – витягує той чи інший фрагмент, ту чи іншу, часто моментальну комбінацію речей” [9, с. 78-79].

Принцип антитези у змалюванні особистостей, що також проходить через кожний з аналізованих творів, надає композиційної своєрідності і завершеності у відображенні головної ідеї. У М. Шолохова це змалювання моральних проявів характеру персонажів. М. Стельмах також протиставляє не тільки персонажів з ворожих один одному ідейних таборів (селян – поміщиків, куркулів), але й відображає різноманітні переконання в окремих соціальних групах населення.

Визначальним жанроутворюючим фактором роману-епопеї є образ автора, що є майже непомітним у творі, вбираючи у себе багатоголосся складного характеру (виразник мислення усього народу). Жанрова своєрідність романів М. Шолохова і М. Стельмаха зумовлена також прагненням митців розширити ідейно-проблемні аспекти епічної форми. Можна з впевненістю констатувати, що багатоаспектне зображення розвитку народної свідомості під час різноманітних історичних подій не є головним завданням роману-епопеї. Одне з основних свідчень жанрової своєрідності романів – це свідомість автора, через яку він пропускає ті чи інші ситуації, відтворюючи суперечності подій і відкриваючи їхнє вирішення. Потрібно зауважити, що саме такий підхід в осмисленні історичних подій, свідком деяких із них був автор, який використав їх у романі “Тихий Дон”. М. Стельмах же у романах “Кров людська – не водиця” та “Хліб і сіль”, “Велика рідня” виділив головні суперечності того періоду, визначив певний розвиток подій, умови розв’язання проблемних ситуацій, що також вказує на епопейний підхід до зображуваного у художніх творах.

Письменники, намагаючись втілити головну ідею творів, зображували реальну дійсність, послуговуючись різними аспектами власного світосприйняття (М. Стельмах відображає її через душевні порухи персонажів, М. Шолохов намагається наблизити свій роман до роману-хроніки і змалювати психологію народу як окремої спільноти). Форма повісткування від третьої особи є яскравим прикладом своєрідності манери, світосприймання митців, що позначається на виборі життєвих фактів, їх трактуванні. Так, “не можна відмовити авторові роману-епопеї в ідеологічній зацікавленості, яка міститься у його патріархальному погляді на те, що відбувається. І це само ототожнення авторського світобачення з загальнонародним надає роману-епопеї значення літературної пам’ятки національної свідомості” [5, с. 496].

Змальовуючи дійсність, і М. Шолохов, і М. Стельмах вдаються до авторських відступів або роздумів, які є своєрідним коментарем до розвитку подій, а інколи і носієм ідеї роману. Вирішальну роль в ідейно-художній структурі твору часто відіграє не реальний матеріал, а світосприйняття митця. Обидва письменники керуються виключно особистим художнім мисленням, а звідси – різною манерою зображення і розташування авторських відступів у тексті: індивідуальних рис персонажів (Тимофій Горицвіт, Данило Підпригора, Мар’ян Поляруш, Роман Волошин та ін.); повернення до початкових рис характеру персонажами роману “Тихий Дон” (Григорій Мелехов, Аксенія

Астахова, Степан Астахов та ін.), онтологічна і гносеологічна функція (частіше проявляється у романі М. Шолохова, будучи своєрідним виразником головної ідеї). Наприклад, у М. Стельмаха читаємо: “Безмірна терпеливість людини. / Життя може забрати у неї найближчих, розбити кохання, украсти щастя, але людина лишається людиною. Одначе досить підсікти надії – отой неясний берег сподівань, що завжди манить і дурить, – як людина стає живим трупом” [10, с. 223-224] (щодо розвитку характеру Данила Підпригори). Або у романі “Тихий Дон” майстерно змальована сутність природи, що допомагає зрозуміти світосприймання митця: “Через полмесяца зарос махонький холмик подорожником и молодой полынью... Вскоре приехал... какой-то старик... поставил на свежооструганном дубовом устье часовню. / Старик уехал, а в степи осталась часовня горюнить глаза прохожих и проезжих извечно унылым видом, будить в сердцах невнятную тоску. / И еще – в мае бились возле часовни стрепета... за самку, за право на жизнь, на любовь, на размножение. А спустя немного тут же, возле часовни... положила самка стрепета девять дымчатосиних крапленых яиц и села на них, грея их теплом своего тела, защищая глянцево оперенным крылом” [13, с. 320].

“У своїй ідеальній настанові роман-епопея зобов’язується продемонструвати всі моделі колективної поведінки... усі форми людських взаємостосунків, усі традиційні мотиви та перипетії людського існування... Вирішення цього над завдання вимагає екстремальної ситуації, яка б дозволила би виявити за об’єктивною видимістю існування стійкі архетипи людського спілкування та життєвої поведінки. Найчастіше в ролі такої пограничної ситуації виступає війна...” [5, с. 495-496]. Доречно відзначити тут типологічну близькість романів М. Шолохова і М. Стельмаха. Жанрова своєрідність їх значною мірою визначається психологічною насиченістю епізодів “війни” і мирного життя. У цьому аспекті показовим у М. Шолохова є відображення військового буття, у М. Стельмаха – відтворення роздумів про сенс війни у мирний час. Концентричність сюжетів романів згаданих авторів, а звідси багатоплановість у зображенні дійсності дозволила митцям своєрідно створити художню цілісність зовнішніх подій і внутрішнього розвитку героїв, а також показати взаємообумовленість і взаємопроникнення загального і окремого у характерах персонажів.

Сюжетні лінії також включають не тільки зовнішні ситуації, а й внутрішні. Спостерігається важлива закономірність роману – відображення письменником особливостей прояву війни і миру у психологічному розвитку кожного окремого персонажа, складних і драматичних родинних взаємостосунків у трагічних сценах під час війни (Дар’я – Іван Олексійович). В епопеї “Тихий Дон” змальовуються трагічні ситуації, які відображають руйнацію стародавніх звичаїв, духовного багатства і, як наслідок, головного для кожної людини – родини (Іллівна – Михайло Кошевий). Потрібно підкреслити, що саме такі події були характерними (типовими) для громадянської війни. Саме типові обставини, органічний взаємозв’язок індивідуального і типового допомагають персонажам змінити свої уявлення про навколишній світ. Провідний російський літературознавець В. Тамахін у своєму дослідженні

наводить слухну думку: "...у художньому творі... спільне рухається у сюжеті через окреме, у діях і вчинках неповторної індивідуальності..." [11, с. 29].

У згаданих же романах М. Шолохова і М. Стельмаха можна помітити настільки самостійні сюжетні лінії, що виокремлення будь-якої з них як основної інколи є умовним. Наприклад, революція, Перша світова і громадянська війни у М. Шолохова, показ життя мирних людей напередодні і під час повстання та війни, у період боротьби за землю, Батьківщину; у мирний час у М. Стельмаха подаються через індивідуальні і загальні характеристики, що підпорядковані відображенню історії всього народу. Герої потрапляють у ситуації, які можна вважати типовими для буття більшої частини нації, відображеної у романах (Данило Підпригора у стані полковника Погиби, спілкування Мар'яна Поляруша, Юрія Дзвонаря з вчителем Левченком та ін.).

У М. Шолохова, на перший погляд, наявна суперечність між сюжетом, що передає трагічну дію, і багатьма епізодами оповіді, що виражають неминучий яскравий плін життя, чуттєве сприйняття вічності природи. Таке змалювання подій зумовлене філософським відображенням подвійного сприйняття світу персонажами у романі "Тихий Дон". "Звідси – двоплановість сюжету. По-перше, висвітлення змісту і динаміки соціально-історичного конфлікту, у розв'язанні якого визначається доля трудового козацтва, еволюція його світогляду під час класової боротьби. По-друге, паралельно головному перебігу подій і в тісному взаємозв'язку з ним виникають і розвиваються інтриги, утворюючи розмаїття сюжетних ліній" [11, с. 29].

У романах "Кров людська – не водиця", "Хліб і сіль" М. Стельмаха не змальовуються докладно картини повстання, війни. Але письменник досягає такого розвитку сюжетних ліній, що відчуття "війни" постійно, хоч і приховано, присутнє у творах і визначає його головні конфлікти. Автор прагнув відобразити еволюцію думок людей того часу (наприклад, відтворення зміни світогляду селян після повстання у романі "Хліб і сіль" є не специфічним, а типовим явищем для того історичного періоду).

Для художнього осмислення проблеми "людина під час війни" М. Шолохов використовує такі типові обставини у змалюванні існування солдатів на війні, в яких з найбільшою повнотою виявляються всі суттєві риси цих персонажів. Тому одне з центральних місць у сюжеті "Тихого Дону" займає зображення воєнних подій і того, як вплинули вони на долю хліборобів. Вони часто переходять з одного ворогуючого табору в інший. Остаточно переконавшись у тому, що війна злочинна, стають дезертирами. Так, один з козаків вголос висловлює думки усіх солдатів: "- Нам до них дела нету. Они пуццай воюют, а у нас хлеба не убратые! / - Это беда-а-а! Гля, миру согнали, а ить ноне день – год кормит. / - Потравят копны скотиной" [14, с. 214]. Ідейний зміст твору доводить, якою самотньою є людина в її драматичній екзистенції.

М. Стельмах, віддаючи перевагу романтичному зображенню життя селян, природи рідного краю, героїчності народної маси, майже не зображує сцен з воєнного життя. Читач дізнається про ці події з суб'єктивних, ніби відсторонених, зауважень героїв та оповідача. І саме однією з особливостей такого способу змалювання сцен у романах "Хліб і сіль" та "Кров людська – не

водиця”, “Велика рідня” є специфічне контрастне відтворення відлуння воєнних подій і мирного життя (це придушений спокій мирних селян під час страшних подій, що відображаються у романах “Хліб і сіль” та “Кров людська – не водиця”; гіперболізоване відчуття подій складного історичного періоду – від закінчення громадянської війни до перемоги над німецько-фашистськими загарбниками у романі “Велика рідня”). Наприклад: “До того місця, де востаннє з’явилася голова Тимофія, під’їжджав довбаний човник. Посередені його лежали жаки, а по краях сиділи два хлопчакі – Григорій Шевчик і Варивон Очерет... / ... / - Дивись, чиїсь ятери стоять. Чи не потрусити нам? / ... / Іще одно зусилля – і раптом вони обоє застигли в страшному заціпенні: із води, випереджаючи ятір, з’явилось спокійне, з напівзаплющеними очима обличчя Тимофія Горицвіта” [10, с. 204].

Звернення письменників до реальної дійсності, втіленої у відображених типових обставинах життя народу, є одним із рушійних сил розвитку подій, а також основного конфлікту. Це головним чином передбачає і виявлення специфічних рис та їх зіставлення у характерах персонажів.

Також для виявлення традицій та новаторства досліджуваних письменників необхідно звернути увагу на розвиток жанрової структури українського роману-епопеї у європейському контексті. Бажано зазначити, що паралелізм сюжетних площин простежувався ще у гомерівській епопеї (світ богів і світ героїв), де “особливу роль відігравав розповідач – всезнаючий та об’єктивний” [6, с. 240]. “У середні віки з’явилися різновиди епопеї як лицарської, так і народної... З XVIII ст. епопею витіснив роман. Поступово епопеєю стали називати великі і складні епічні твори (романи, цикли романів)” [6, с. 240].

З огляду на структурну гнучкість роману-епопеї літературознавці XX століття виділяли також твори, у яких можна було помітити його жанрові властивості (романи “з настановою на універсальне охоплення історичного досвіду людини” [5, с. 496], зокрема, розглянута нами трилогія М.Стельмаха). Але потрібно зауважити, що “система жанрів у національній літературі формується по-своєму залежно від історичної епохи та культурних традицій народу. Жанр, перейнятий з іншої літератури, у новому культурному середовищі зазнає видозмін” [2, с. 210-211]. А отже, з точки зору сучасності переосмислено жанрову своєрідність багатьох творів української літератури XX століття. Так, на сьогодні вважається, що український роман-епопею представляють М. Стельмах (“На нашій землі”, “Великі перелоги”, “Кров людська – не водиця”, “Велика рідня”), У.Самчук (“Волинь”, “Ост”, “Темнота”, “Втеча від себе”) та ін. [6, с. 240]. Це пояснюється також і тим, що жанри роману і епопеї є де в чому схожими (симфонічними) з огляду на їх багатосистемність, панорамність зображення та поліфонічність.

А отже, у синхронний ряд з романом-епопеєю “Тихий Дон” і трилогією М. Стельмаха можна поставити такі художні твори: “Життя Кліма Самгіна” Максима Горького – зразок епічного роману, в якому автор не просто передає події історії, а простежує ті закономірності, які їх породжують.

Роман-епопея “Волинь” Уласа Самчука також є яскравим зразком епопейного жанру. У одному з розділів дисертації Бородіци С. “Жанрова структура романів Уласа Самчука в контексті західноукраїнської романної прози 30-40-х рр. ХХ ст. ” [1] наголошено на жанровій своєрідності твору, самобутності психологічних образів і соціально-психологічних конфліктів, на основі чого письменник вибудував національно-специфічний романний світ та історіософічну концепцію України. Національна самобутність західноукраїнського роману визначається і характеризується оригінальним сплавом традицій класичного роману і новітніх досягнень західноєвропейської романістики (Бальзак, Діккенс, Стендаль; Ожешко, Сенкевич) [1].

У. Фолкнер відтворив нову модель для розуміння людини в її боротьбі зі своєю сутністю, людини і навколишнього світу у трилогії “Село”, “Місто”, “Особняк” зі своїм часом і конкретним простором. Особливістю творчої манери У.Фолкнера є складна літературно-стилістична форма, що розвилася під впливом модерністської літератури.

Бажано звернути увагу і на “історичну епопею” О. Солженіцина “Червоне колесо”, що поряд з еволюцією жанру продовжує традиції російської епопеї початку ХХ ст. У романі роль особистості достатньо значима, саме в ній знаходить своє вираження історична дійсність, т.б. життя історичне складає життя людське.

Новизною ж є те, що аналізовані письменники, зосереджуючи увагу на взаємозв’язку життєвого і художнього конфліктів, взаємопроникненні епічного і ліричного у аналізованих романах, що є досягненням світової класики, застосовують цей принцип до нових історичних умов і конфліктів.

Наслідуючи кращі традиції світової літератури, творчість М. Шолохова, за визначеннями літературознавців, стоїть в один ряд з художньою спадщиною Гомера, Шекспіра, Толстого. Ступінь же художніх відкриттів автора у зображенні національного характеру криється у органічності проникнення його ідейно-естетичної свідомості у духовну сутність епохи.

Досліджуючи проблеми традицій і новаторства М. Стельмаха у руслі обраного напрямку можна простежити глибокий зв’язок з фольклорною спадщиною українського народу, творчістю Т. Шевченка, П. Мирного, М. Коцюбинського, О. Довженка. Але внутрішня логіка у розкритті концепції буття людини відрізняє його творчу манеру від попередників: шукання власного героя, втілення у його найхарактерніших рисах загальнолюдських цінностей.

Аналіз розглянутих елементів підтверджує їхню поліфункціональність, яка формує стильову своєрідність творів та індивідуальну манеру письменників у цілому. Спільність жанрової структури не суперечить різноманітності форм і прийомів, а отже, і виявленню творчої індивідуальності митців. Синтезом психологічного і соціального аналізу, філософським навантаженням, ліризмом характеризуються композиційні особливості проаналізованих романів М. Шолохова і М. Стельмаха. Відмінність полягає не лише в структурних особливостях, в різниці між конфліктами, стилістичному відображенні матеріала, а в підході до визначення місця і ролі людини в житті, суті її долі в

жорстоких умовах. Тому звернення до жанру роману-епопеї є закономірним, оскільки дозволяє глибоко осмислити долю народу і країни, поглянути на минуле й передбачити майбутнє.

Література

1. Бородіца С.В. Жанрова структура романів Уласа Самчука в контексті західноукраїнської романної прози 30 - 40-х рр. ХХ ст.: автореф. дис... канд. філол. наук: 10.01.01 / Світлана Василівна Бородіца. – К.: НАН України; Ін-т л-ри ім. Т.Г.Шевченка, 2000. – 18 с.
2. Будний В. Порівняльне літературознавство: Підручник / Василь Володимирович Будний, Микола Миколайович Ільницький. – К. : Києво-Могилянська академія, 2008. – 430 с.
3. Гуменний М. Х. Західний антивоєнний роман і проза О.Гончара: компаративний аспект: монографія / Микола Хомич Гуменний. – К. : Євшан-зілля, 2009. – 320 с.
4. Кучерявенко С. В. Типологія характеру у М. Шолохова і М. Стельмаха / С. В. Кучерявенко // Радянське літературознавство. – 1985. – № 5. – С. 54-59.
5. Лексикон загального та порівняльного літературознавства / [За ред. А. Волкова, О. Бойченка, І. Зварича та ін.]. – Чернівці: Золоті литаври, 2001. – 636 с.
6. Літературознавчий словник-довідник / [За ред. Р. Гром'яка, Ю. Коваліва]. – К. : Академія, 1997. – 752 с.
7. Подмазко А. В. Характерологічні функції пейзажів у творчості І. Я. Франка та М. Стельмаха / А. В. Подмазко // Наук.пр.К-П ДПУ: філологічні науки. – Кам'янець-Подільськ: Оіюм, 2002. – Вип. 6. – С. 85-93.
8. Різниченко Т. Типологія пейзажу в творах М. Шолохова і М. Стельмаха / Тетяна Різниченко // Шолохов і українська література: зб. ст. / [Упор. А. В. Кулінич]. – К.: Дніпро, 1985. – С. 102-117.
9. Семенова С. Філософсько-метафізическіє грани “Тихого Дона” / Светлана Семенова // Вопросы литературы. – 2002. – № 1-2. – С. 71-122.
10. Стельмах М. П. “Кров людська – не водиця” / Михайло Панасович Стельмах // Твори: У 7 т. – К.: Дніпро, 1982. – Т. 2. – С. 5-260.
11. Тамахин В. М. Поэтика Шолохова-романиста / Вениамин Михайлович Тамахин. – Ставрополь: Ставропольское книжное из-во, 1980. – 271 с.
12. Шолохов і укр. література: зб. статей / [упор. А. В. Кулінич]. – К. : Дніпро, 1985. – 174 с.
13. Шолохов М. А. Собрание сочинений: В 9 т. – Т. 2: Тихий Дон: Роман в 4-х кн. – Кн. 2 / Михаил Александрович Шолохов; [сост., примеч. В. Васильева]. – М.: ТЕРРА – Книжный клуб, 2001. – 384 с.
14. Шолохов М. А. Собрание сочинений: В 9 т. – Т. 3: Тихий Дон: Роман в 4-х кн. – Кн. 3 / Михаил Александрович Шолохов; [сост., примеч. В. Васильева]. – М. : ТЕРРА – Книжный клуб, 2001. – 384 с.